

ÖSSZEÁLLÍTOTTA: ORTHMAYR FLÓRA (METAFLORA)

Régi ismerősök és újonnan érkezők váltják egymást rovatunk mostani alkotói és témái között egyaránt. A weboldalajánló műfajának bevezetésére rögtön ketten is – egy szerkesztőségi tag és előző számunk egyik interjúalánya – vállalkoztak, a legtelibb Tolkien-könyvet pedig a friss magyar megjelenések visszatérő kritikusa mutatja be. Azonban új szerzőknek köszönhetően közölhetünk megint társasjátékismertetőt, valamint egy beszámolót arról, hogy milyen élmény a magyar után idegen nyelvű fordításban olvasni újra A Gyűrűk Urát.

Levelek karácsonyra

J. R. R. Tolkien [vál. és szerk. Baillie Tolkien]: *Karácsonyi levelek*. Cartaphilus, Budapest, 2016. / Magvető, Budapest, 2019.
Írta: Bartók-Nagy Tamás (Toma)

A Magvető Kiadó jóvoltából idén novembertől immár második hazai kiadása kapható a Karácsony apótól a Tolkien-családhoz karácsonyonként érkező levelek gyűjteményének. Örömteli hír, hiszen a magyar olvasók először három éve vehették kézbe a kiadványt, akkor is négy évvel az először bejelentett megjelenési időpont után; így nem lehetett sejteni, vajon az új jogtulajdonos elég piacképesnek tekinti-e a művet az újrakiadáshoz. A könyv végül mindkét kiadásában kellemes kivitelű lett, úgy méreteiben, mint vizuális megjelenésében, egyaránt tartalmazva az eredeti levelek képeit és szövegét, valamint utóbbiak lefordított átiratát.

Karácsony apó és Jegesmedve (valamint kissé marginalizált társaik) kalandjait követhetjük végig az évek során, legnagyobb-részt előbbi hősünk interpretációjában, amit gyönyörű kivitelű szövegek és aranyos rajzok formájában valósít meg. A két főszereplő kapcsolata korántsem konfliktusmentes, s állandó csipkelődéseiket olvasva néha már elgondolkodtam, vajon éppen melyikük csúszthat és keni a másakra a galiba okozását. Mert az Északi-sarkon sem habostorta az élet, s az olyan kisebb kalamajkáktól, mint az Északi-sarkot jelző oszlop (North Pole – egyike a kevés, de annál szórakoztatóbb angol szójátékoknak a műben) kidőlése, vagy a sarkifény-csapok megnyitásával

két évnyi aurora borealis elpazarlása, végül eljutunk egy szabályos koboldháború kibontakozásáig.

Mindazonáltal a *Karácsonyi levelek* számomra elsősorban egy Tolkien-mese, másodsorban pedig egy stílus és nyelvi lelemény szempontjából izgalmas kétnyelvű

kiadvány, és csak sokadik helyen karácsonyi könyvecske. Hangvételeiben és egyes elemeiben talán az *Elveszett mesék* könyvéhez áll legközelebb, egyfajta nagyon laza kapocsként a Középfölde-mitológia régebbi változata és a tolkien karácsonyok valósága között. A versek sem maradhatnak ki a szokásos eszköztárból; Karácsony apónak 1938-ban nincs sok ideje rajzolni, ezért inkább verset mellékel a levélhez – Jegesmedve nem-konvencionális helyesírásán kívül ez az, amit még mindenképpen érdemes megnézni az eredetiben is. Itt kezd el egyébként beszivárogni a klasszikus tolkien melankólia, a kedves dolgok elmúlására való szívszorító

Kép: Eva Zahradníková (Mirach) [deviantart.com/mirachravaia]

emlékeztetés, és marad is a kötet végéig, mert a Tolkien-gyerekek közül egyre több hagyja abba a levelezést Karácsony apóval, és közben kitör a háború is, ami nemcsak az északi-sarki készletekre, de a címzettek sokaságára is világszerte hatással van.

Az eredeti leveleket tanulmányozva felfedezhetünk bennük eltéréseket a lefordított szöveghez képest. A legzavaróbb

ezek közül – és még mindig nem tudom, az eredeti, vagy inkább a változtatás érintett-e kellemetlenebbül –, ami a könyv utolsó két bekezdésével történt: a levélben Karácsony apó szabadkodik, hogy nem sok mindent tudott beszerezni a kért ajándékokból, de ehelyett küld pénzt, amiből Priscilla megveheti a könyveket, amiket szeretne. Ugyanitt a szerkesztett szöveg úgy fogalmaz: „*Jegesmedve és a bocskok mind jól vannak [...] borzasztóan sajnálom, hogy nem maradt macskanyelv. De legalább a könyvek közül majdnem mindet küldöm. Remélem, a zoknid tele lesz.*” Ez kétségkívül jobban illik egy mesekönyv lezárásához, de kérdés, akarjuk-e ennyire óvni a gyerekeinket a realitásoktól, illetve Tolkien maga a levelek szerzőjeként utólag vajon megtette volna-e ezt a változtatást.

Az eddig napvilágot látott két hazai változat között kevés lényegi eltérést találhatunk; eleve mindkettő a 2012-es HarperCollins kiadás alapján készült, de még az oldalakra osztás során is csak néhány szó csúszkál ide-oda, míg a képek és a fejezetcímeként szolgáló évszámok ugyanazon számozott oldalakra esnek. A fordítás is ugyanaz, néhány helyen történt csak apróbb pontosítás 2016 óta. Huszon-

három módosítást számoltam össze, ezek között olyasmik szerepelnek, mint eltérő nagybetűzés, egy-egy szó cseréje, bekezdéstörések megváltoztatása és zárójelek kitétele az eredetihez hasonlóan. Szerintem nem lett tőlük sokkal jobb a szöveg (egy-kettőnél kicsit inkább rosszabb), csak ezért tehát nem érdemes újat venni. Legnagyobb mértékben a borító változott: lecserélték a betűtípusokat, és a Magvető borítóképén fakóbbak is a színek – ellenben a könyv belsejében lévő képek intenzívebbek, de kevésbé kontrasztosak, mint a Cartaphilusnál. A korábbi kiadáson a védőborító alatt szintén Karácsony apó képe volt látható, kizárólag rózsaszínbe hajló pirosárnyalatokat használva, az új viszont a magvetős könyvekre jellemző egyszínű (piros), érdes felületet kapott; belül pedig az előzőnél jobb tapintású, matt oldalakat.

A fordításra egyébként laikus szemmel nem nagyon lehet panasz, általában az eltérő brit szokásokra hivatkozást is sikerült érthetően interpretálni, a terminológiai különlegességekre és a lefordíthatatlan szójátékokra kíváncsi kutatók számára viszont nélkülözhetetlen lesz az eredeti levelek tanulmányozása.

Tünde lexikon – az Eldamo.org

Írta: Rácsai Róbert (Alcar)

Számos kitűnő honlapot ismerünk már a tünde nyelvek témájában, amelyeken megtalálhatók szótárak, szószeredetek, nyelvtani-nyelvészeti anyagok, fordítások, elemzések, nyelvleckék stb. Akik kicsit mélyebben foglalkoztak a témával, nyilván találkoztak már Thorsten Renk, Helge K. Fauskanger, Didier Willis vagy Ferencz Tamás (Amani) nevével.

Paul Strack angol nyelvű oldala, az Eldamo.org unicum a maga nemében. Maga a honlap neve az Elvish Data Model szavakból lett összerakva, és az egész tulajdonképpen egy XML adatbázis.

Ami rendkívül érdekes benne – amellett, hogy nem csak egy-egy tünde nyelvre koncentrálnak, hanem valamilyen Tolkien által megalkotott nyelvre –, az az, hogy valóban egyfajta lexikon, semmiképpen sem egy egyszerű szótár. Többféle keresést tesz lehetővé: kereshetünk többek között nyelv, szófaj, magyarázat szerint is. Továbbá az is újítás, hogy korszakok szerint is csoportosítva vannak a szavak, vagyis könnyen meg tudjuk állapítani az adott szóról, hogy az korai, közép, vagy késői quenya szó-e, netán neologizmus. Az adott korszakon belül kereshetünk külön a tulajdonnevekre is. Minden szóhoz, kifejezéshez pontos forrásmegjelölés és alapos magyarázat is tartozik, beleértve az esetleges nyelvtani kivételeket,

ragozott alakokat. Az adatbázisnak köszönhetően azonnal megtalálhatjuk a keresett szó egyéb nyelvű megfelelőjét is, például, ha beírjuk a keresőbe a sindarin Galadriel nevet, kapunk egy rövid ismertetőt a személyről, a szó etimológiájáról, a különféle névváltozatokról (*Caladriel*, *Galadhriel*), a szóban található elemek jelentéseiről, megtudhatjuk az egyéb tünde nyelveken is a név megfelelőit (quenya: *Altáriel*, telerin: *Alatáriel*), a fonetikai változásokat stb.

A honlap kifejezetten online használatra készült, nyomtatható változata nincsen. Ellenben folyamatosan frissül, amennyiben megjelenik egy új szó, az felkerül – természetesen egy alapos szűrés után.

Mindemellett találunk itt tengwar táblázatot, nyelvtani kifejezések magyarázatait – nem is tudnám felsorolni a benne rejlő lehetőségeket.

A hivatkozásoknak köszönhetően ráakadhatunk egyéb oldalakra is, ahol nyelvtani anyagokkal, nyelvleckékkel is találkozhatunk, amelyekből csak egyet hadd említsek: Amani (Ferencz Tamás) kitűnő, a quenya nyelvvvel foglalkozó nyelvleckéit, az *Atanquestát*.

Megbízható, remekül szerkesztett, könnyen használható oldal az Eldamo.org – mindenkinek őszintén ajánlom, akit érdekelnek Tolkien nyelvei!

A War of the Ring társasjáték

Írta: Sós Áron Árpád

A társasjátékok reneszánszukat élik manapság, ennek köszönhetően pedig *A Gyűrűk Ura* világából is többfajta társasjáték látott már napvilágot. Ezen játékok közül is van egy, ami messze kiemelkedik a többi közül, nevezetesen a *War of the Ring*.

A *War of the Ring* egy 2012-ben megjelent játék, amely nagyon sokáig vezette a legjobb tematikus társasjátékok toplistáját (jelenleg a negyedik helyen áll). Nem véletlenül birtokolta sokáig az első helyet, saját élményeim is megerősítettek abban, hogy a regényekben és filmekben bemutatott Gyűrűháború hangulatát remekül adja vissza a játék, és ügyesen kombinálja egységes egészszé a Gyűrűhordozó emberfeletti (vagyis hobbitfeletti) vállalkozásával. A játék alapvetően egy kétszemélyes területfoglalós társas, de van három- és négyfős módja is, amelyek ugyanolyan élményt adnak, mint a kétfős alapmód. Játékidő tekintetében nem mondható épp rövidnek a maga 3-5 órájával, de szerencsére az alapszerkezete nem bonyolult.

A játék méretei az epikus történethez méltóak. Adott egy hatalmas térkép, amelyen Középfölde minden tájegysége megtalálható, emellett közel 200 figura áll a játékosok rendelkezésére (köztük a Szövetség tagjai, nazgûlok, trollok, rohani lovasok, olifántok stb.).

A játékosok két oldal – a Szabad Népek és a Homály nemzetei – közül választhatnak. Előbbi esetében a játékos a Szövetséget és a Szabad Népeket (tündék, törpök, Gondor, Rohan, északi emberek szövetsége) vezeti, míg utóbbival a másik játékos a Sauronhoz hű frakciók (Mordor, Vasudvard, valamint a keletlakók és déli emberek uniója) felett kapja meg az irányítást. A játékosok kétféleképpen győzhetnek: van katonai győzelem és „Gyűrűgyőzelem”. A katonai győzelemhez a Szabad Népeknek négy győzelmi pontot kell szerezniük, míg a Homály nemzeteinek tízet. Ezt úgy tudják elérni, hogy különböző legendás várakat hódítanak el egymástól (pl. Helmszurdok, Minas Morgul). A Gyűrű győzelménél a jóknak el kell juttatni a Gyűrűhordozót a Végzet Hegyéhez, míg a rosszaknak azelőtt kell Frodót megrontaniuk, mielőtt elérné a Végzet Hegyét.

A játék gerincét az akciókockák és az eseménykártyák alkotják. Mindkét oldalnak saját akciókockái vannak, amelyekkel a kör elején dobunk. A dobások eredményétől függ, hogy az adott körben mennyi és milyen akciót hajthat végre az adott fél. Ez lehet toborzás, menetelés/támadás, eseménykártyák kijátszása, a Szövetség

Kép: Sós Áron Árpád

mozgatása vagy hajsza a Szövetség után. Az eseménykártyákkal pedig a saját frakcióinkat tudjuk segíteni vagy az ellenségét gyengíteni, emellett a csatákban is felhasználhatók. A csatákat dobókockák segítségével játsszuk le, ám szerencsére nem csak a szerencse dönthet ilyenkor: az eseménykártyák és a hősök segítségével is befolyásolhatjuk az eredményt. Középfölde politikája is megjelenik a játékban. A Szabad Népek nem készek a háborúra a játék elején, akkor kezdenek észbe kapni, amikor megtámadják őket, vagy megjelenik náluk a Szövetség vagy egy általuk megbízhatónak tartott Hős, aki elhozza nekik a híreket. Ezzel szemben a Homály nemzetei már készek a háborúra.

Fontos megjegyezni, hogy a Szabad Népek hátrányból indulnak. Míg a gonoszoknak maximum tíz akciókockája lehet, addig a jóknak csak hat. Emellett a Szabad Népek egységei, ha meghalnak a csatákban, akkor örökre kikerülnek a játékból, szemben a Homály egységeivel, amelyeket újra lehet toborozni később. Ezen különbségekkel szemléltetik a készítők azt az elkeseredett harcot, amit a jók vívtak a gonosz ellen a Gyűrűháború során.

Összefoglalóként azt tudom mondani, hogy *A Gyűrűk Ura* rajongóinak ez a játék kötelező darab. A készítőknek teljesen sikerült *A Gyűrűk Ura* hangulatát átültetni a játékba, minden szabály a helyén van, egységes egész a rendszer, és a két fél közötti játékegyensúlyt is jól eltalálták.

A Gyűrűk Ura és a Der Herr der Ringe

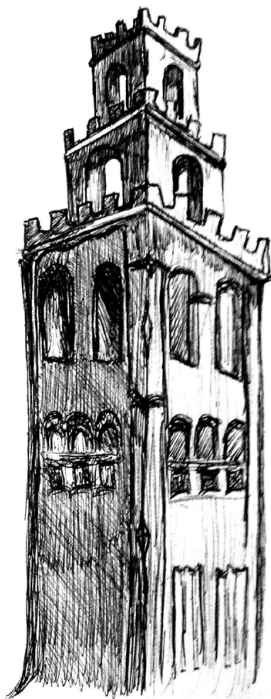
Írta: Pintér Márta

Ha rögtön, első olvasásra nagyon megtetszik egy könyv, és másodszer elolvasva még jobban beleszeretek, akkor iparkodom valamilyen más nyelven is elolvasni. Az idegen nyelv sok olyan részletet világít meg, amelyen csak átsiklik az ember a magyar szövegben, mert hajtja az izgalom, a történet lendülete.

Sajnos nem tudok annyira angolul, hogy igazán élvezhessem *A Gyűrűk Urát*, ezért németül olvastam el, nagyon kíváncsian: vajon sikerült-e és hogyan Réz Ádám és Göncz Árpád csodálatosan hajlékony nyelvéhez hasonlót kihozni a merev német mondatszerkezetekből. Tudom, hogy a német fordítók az eredeti angollal birkóztak, de én arra voltam kíváncsi, el tudták-e érni a magyar fordítás színvonalát.

Az első részt Margaret Carroux 1969/70-es fordításában sikerült megszereznem. Ez volt a legelső német fordítás: hiteles, híres és kritizált. Tolkien jól tudott németül, maga is figyelemmel kísérte a munkát, egyeztetett is Carroux-val a hely- és személynevek „németesítéséről”.

Ebben a fordításban aztán mindaz bejött, amit Mark Twain leírt *Az a fránya német nyelv* című szösszenetében a szószörnyetegekről, igekörmenetekről, emeletes Relativsatzokról. (Azok kedvéért, akiket még nem vert fejbe egy jól fejlett, akár 10-15 soros Relativsatz, megpróbálom röviden elmagyarázni, mi is ez a német specialitás. Vegyünk egy nagyon egyszerű alapmondatot, például: **„Frodó Samuval igazából nem is akart Mordorba menni”**. Ebbe a mondatba belefűzhetünk akárhány alárendelt – viszonyított, vagyis „relatív” – mellékmondatot, amelyeknek kötelező a szórendje: az igék leghátul vannak, de kizorítóst játszhatnak az esetleges igekötőkkel vagy a tagadószóval. Tehát a mondatunk a végén így nézhet ki: **„Frodó, aki a Megyéből való idősödő hobbit volt, [ide beszúrandó a múlt időt jelző segédige] fiatal kertészével, Samuval, akinek az apja viszont kertésze az ő öreg nagybátyjának, akivel Völgyzugolyban találkozott, volt, igazából is nem Mordorba menni akarni”**. Ugye milyen egyszerű?) És az ember már csak mosolyog, mikor mondjuk a „megtudhatták” úgy hangzik, hogy „es könne in Erfahrung gebracht worden sein” – milyen elegáns, milyen szép!

Kép: Tóth-Palásthy Luca (Laerthel)

No és az elbűvölő szókörmenekek, mondjuk a sírbuckák: Hügelgräberhöhen, a buckamanókkal: Hügelgräberunholde. De a nevek általában tetszenek, némelyik telitalálat, mint nálunk a Papsajt Ászok, itt pedig Gerstenmann Butterblume, szó szerint Árpafi Pitypang (a pitypangban németül ott a Butter, azaz vaj, utalva a vendéglőre). Noba és Boba neve Hinz és Kunz; Buga pedig Lutz, csak kár, hogy a Páfrány Pockó is Lutz, Lutz Farning. Hamariberkenye németül igencsak hamari: Flinkbaum (Fürgefa), Szilszakáll pedig Baumbart (Faszakáll, de legalább alliterál). A Völgyzugolyt elirigyelhetnék tőlünk: Bruchtal, micsoda prózai név! A Megye német nevét viszont én irigylem: Auenland, vagyis ligetes, hangulatos terület, tavakkal, patakokkal. Tolkiennak is tetszett, mert a Shire-re nincs megfelelő német szó.

A második és harmadik részt Wolfgang Krege 2017-es fordításában kaptam meg, ennek a nyelvezete egészen más: olyan, mintha nem is fordítás lenne, hanem eredeti. Szinte úgy, ahogy Göncz Árpádét sem érezzük fordításnak. Majdnem (de csak majdnem) olyan jó, mint a magyar. Csak tudnám, hogy sikerült elkerülnie az igekörmeneteket! És a híreshírhedt Relativsatzokat is – többnyire – feloldotta, szétzedte, mint ahogy az a mai élőbeszédben szokásos.

A versek Ebba-Margareta von Freymann költőnőt dicsérik, szerintem ezek sokkal jobbak, mint a Tandori-félék. Nekem Réz Ádám fordításai tetszenek, de Tandorit sokszor modorosnak érzem és túlbeszélőnek. Persze nem tudhatom, hogy van ez angolul, de például az Eärendil balladája időnként viszolyogtatott: lobogócskák belobogták, meg a vijjogva járó hajó és a tajtékvigyor Halál, jaj ne!

Van egy olyan előnye a német fordításnak, ami a magyarnak egyáltalán nincs: a háromféle megszólítás. Bár a magyarban is van Ön, Maga és te, de a könyvben többnyire mindenki mindenkit tegez; németül viszont a kapcsolatok árnyalatait és alakulását minden magyarázkodás nélkül kifejezi a megszólítás: a Sie (köznapi Ön), az Ihr (archaikus Ön), és a du (te). A hobbitok előbb-utóbb mindenkit letegeznek, de a daliás Boromirt elsöre „Sie”-vel szólítják meg, és ijedtükben Szilszakállt is először így

kérdezik: „Wer sind Sie?” (Ön kicsoda? – és nem: Te ki vagy?), de mihelyt megnyugszanak, áttérnek a hétköznapi tegezésre.

Az „Ihr” egyszerre fejez ki tiszteletet és nagyrabecsülést: például Frodó, Glóin és Gimli ezt használják a megismerkedésükkor; Aragorn így szólítja meg Galadrielt; sőt Frodó és Samu is ezt használja Galadrielhez szólva: „Ihr seid weise und furchtlos und schön, Frau Galadriel. Ich will Euch den Einen Ring geben, wenn Ihr ihn verlangt.” A magyar tegezés ezt a szeretve tisztelő hangulatot nem egészen adja vissza: „Te bölcs vagy és mocskotalan és rettenthetetlen, Galadriel úrnő. Ha kéred, neked adom az Egy Gyűrűt.” (Ráadásul a németben a „szép” is ott van.) Gandalf „Ihr”-rel szólítja meg Théodent, Denethort, és, ami különösen érdekes és megindító: Gandalf, a hatal-

mas és időtlen istar elviseli, hogy ők „du”-val tegezzék vissza. Számára a vállalt feladat, Középfölde megmentése a fontos, nem a saját dicsősége.

Sok kisebb-nagyobb eltérés van a két fordítás között, nekem az is tetszik, hogy a németben a távolságokat többnyire Wegstundenben adják meg, vagyis valami ennyi meg ennyi óra járásra, óra lovaglásra van. A magyarban viszont ott vannak a németül visszaadhatatlan gyakorító és hangulatot kifejező igék: járkál, szaladgál, sompolyog, énekelget, dúdolgat, keresgél, kajtat, szaglászik, szimatol, kis tüzet kuporít...

Bőven lehetne sorolni még az érdekességeket, de talán ennyiből is kiérződik a lényeg, amit már mondtam: nagyon szeretem A Gyűrűk Urát, és most, a *Der Herr der Ringe* elolvasása után még jobban.

Középfölde rádió

Írta: Mikesey Anna (Éogil)

Tolkien művei sok profi zenészt meghílettek, számos albummal hirdetik ezeknek a történeteknek a nagyszerűségét. Na de mi van azokkal, akiknek a zene is csak hobbi? Természetesen ennek is van helye – a többé-kevésbé amatőr csapatok zenéjének fóruma a cseh Songsofmiddleearth.net. Bár a projekt cseh, az oldal nyílt felhívást intéz mindenkire, aki zenél – szeretettel látnak bármilyen nyelvű és stílusú dalt, ha a téma tolkien, és megfelelő minőségű felvételt küldenek róla.

Az oldalon jelenleg három nyelven találhatóak dalok: quenyául (ezek eredeti Tolkien-versek), angolul és csehül. Mindezek között számszerűen az utóbbi dominál, hiszen a zenészcsapatok többsége is cseh – kis változatosságot a berlini Fauns csempész a repertoárba.

Bár elsőre furcsán hathat a magyar fülnek a szláv nyelv, mégis érdemes adni neki egy esélyt. Ha az ember túllép az olyan szörnyszülőtteken, mint a csehül ragozott tünde nevek (Fingolfinüv és társai), változatos dallamú dalokkal találkozhatunk, melyek a zenekarok félamatőr jellege mellett is élvezetesek, és jól visszaadják a történetet, amelyről szólnak.

A dalok szerzői szintén többnyire csehek, de kedvelik az angol Alex Lewis dalciklusait (*The Fall of Gondolin*

és *The Flight of the Noldor*) is, melyeket az eredeti angol nyelv mellett cseh fordításban is énekelnek. Lewisszal a személyes kapcsolatuk is jó, 2013-ben a prágai TolkienCon meghívott vendége volt.

A dalokhoz változó minőségben ugyan, de kották is tartoznak – néha szöveg nélkül, máskor a szöveg van gitárakkordokkal kiegészítve. Ha pedig nincs kedve a zenehallgatónak kézzel böngészni a választékot, bekapcsolhatja a „Középfölde rádiót” ([Radio Middle-earth](http://RadioMiddle-earth)), ahol a honlapra feltöltött dalok véletlen sorrendben váltogatják egymást.

A honlap nagy előnye, hogy angolul is elérhető, így könnyű navigálni rajta. Sajnos 2016 óta nem frissül, így egyfajta archív gyűjteménynek tekinthető – ám aki

elmege a minden januárban Prágában megrendezett TolkienConra, az a saját szemével láthatja, fülével hallhatja, hogy a cseh tolkienitáknál a zene azóta sem szorult háttérbe. Minden évben új musicallal készülnek, éjszánkánként a lépcsőházban zenélnek, és nem utolsó élmény az sem, ahogy a hat-nyolc éves kislányok hangosan éneklék az *Ani jednu* refrénjét: „Ani jednu! Žádná škoda / těch, co nechám za sebou”, azaz „Semmit és senkit! Amit hátrahagytam, nem tekintem veszteségnek”.

Kép: Orthmayr Flóra (Metaflora)